

ETNOMUZICOLOGIE

INSTRUMENTE RARE

Buhaiul cu manivelă, construit din tablă

Ovidiu Papană

Buhaiul – un instrument emblematic al culturii noastre tradiționale, folosit în manifestările culturale prilejuite de sărbătorile de iarnă, este la ora actuală întâlnit tot mai rar în activitățile folclorice. Utilizarea sa are un caracter zonal și este destul de restrânsă, acest instrument tradițional fiind folosit doar la colindatul cu „plugușorul”. Buhaiul face parte încă din recuzita cetelor de colindători din Moldova și (în mod parțial) din zonele limitrofe ale acestei regiuni.

Foto 1. Model de buhai tradițional (colecția personală de instrumente, Ovidiu Papană)

Despre caracteristicile sonore ale buhaiului s-a scris destul de puțin. Majoritatea cercetărilor etnologice au evidențiat cu precădere rolul său fizic în cadrul manifestărilor culturale tradiționale.

Buhaiul face parte din categoria instrumentelor membranofone care produc sonorități prin frecarea unor componente care alcătuiesc construcția sa. În acest sens, pentru punerea în vibrație a membranei sale (la modelul de buhai folosit în spațiul geografic românesc) este folosit un element auxiliar anexat la instrument – o șuviță de păr luată din coada cailor. Această șuviță este atașată etanș la membrana buhaiului.

Practic, sonoritatea produsă de buhai este obținută prin frecarea manuală a acestei șuvițe. Mișcarea vibratorie (de tip longitudinal) a șuviței de păr este întreținută printr-o frecare făcută cu ambele mâni în mod alternativ și poate fi bine controlată de executant. Membrana instrumentului vibrează forțat după modelul (mecanic) de vibrație determinat de șuvița de păr. Această membrană are rolul de a amplifica fenomenul vibrator în contextul în care este integrată în sistemul rezonator al instrumentului (membrana este o parte constitutivă a cavității de rezonanță a buhaiului).

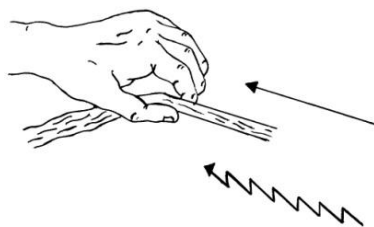

Fig. 1. Modul în care vibrează șuvița de păr prin frecarea ei cu mâna

Efectul sonor al buhaiului este un zgomot înfundat, plasat în registrul frecvențelor grave. Emisia acestui zgomot are

o frecvență oscilantă și prezintă unele mici variații de nivel sonor. El imită mugetul animalelor din categoria bovinelor, animale care fac parte din peisajul obișnuit al spațiului rural.

La acest instrument, pielea folosită ca membrană are un rol foarte important în nuanțarea timbrală a zgomotului. Sonoritatea neconformistă a buhaiului (cu un pronunțat caracter imitativ) are un rol deosebit de important în cadrul desfășurării rituale a „plugușorului”.

La români, în cea de a doua jumătate a secolului trecut (în perioada regimului comunist), utilizarea buhaiului în contextul manifestărilor tradiționale a fost afectată în mod profund. Schimbările politice care au modificat în mod radical viața socială a acestei națiuni au avut repercusiuni majore și în viața culturală.

Un important procentaj de oameni proveniți din mediul țărănesc au fost nevoiți să-și schimbe modul de viață prin metamorfozarea și transplantarea lor în cadrul spațiului de factură urbană. În acest sens, slujitorul câmpului (sau fiul lui), dislocat din mediul său într-un spațiu înghesuit de factură urbană (blocul de locuit), a fost introdus rapid în activitatea industrială, devenind muncitorul noilor întreprinderi urbane.

Un astfel de transfer uman a lăsat urme adânci în viața culturală a întregii societăți românești și chiar în viața intimă a individului strămutat. De „Anul Nou”, un grup masiv de oameni de origine țărănească s-a trezit fără cadrul său de conviețuire tradițională, cu obiceiurile sale ancestrale mutilate sau transpuse într-un mod propagandistic-spectacular.

Oricare societate umană nu putea traversa în mod pasiv o astfel de schimbare socială severă care afecta modul de viață tradițional al individului, starea lui sufletească (în care activitățile cultural-estetice ocupau un loc important). „Plugușorul” ancestral și implicit buhaiul nu puteau fi șterse din viața spirituală a acestor persoane.

În cazul buhaiului, folosit în mod exclusiv în practicile culturii tradiționale sătești, trecerea forțată a țăranilor de la o viață cu un specific rural la cea de tip urban a creat adevărate disfuncționalități în privința construirii și utilizării sale. În noua formă de conviețuire urbană a dispărut putina de lemn, a

dispărut pielea folosită la membrana instrumentului, a dispărut părul din coada calului – elementele fizice constitutive care erau folosite la construcția buhaiului. Cea mai importantă pierdere era însă legată de lipsa motivației de factură agrară care ținea viabil obiceiul „plugușorului”. Drept rezultat, în cea de a doua jumătate a secolului trecut, „plugușorul” a devenit treptat o simplă manifestare spectaculară, o palidă reminiscență a vechilor practici rituale.

Pentru buhai, rezultatul final al acestei stări de fapt a fost apariția unui instrument muzical cu rol de *substitut* – buhaiul cu manivelă, construit din tablă. El reprezenta oglinda fidelă a acelor vremuri în care arhaicul se „încăpățâna” să reziste provocărilor de moment. În același timp, noua construcție muzicală se dovedea a fi varianta ingenioasă prin care omul de rând de la țară, convertit să practice activități de factură industrială a construit o replică acceptabilă a unui obiect care era absolut necesar pentru viața sa spirituală.

Foto. 2. Buhaiul din tablă, cu manivelă
(colecția personală de instrumente Ovidiu Papană)

Buhaiul din tablă, cu manivelă este un instrument care se deosebește constructiv destul de mult de buhaiul inițial. El folosește același principiu de emisie sonoră dar materialele folosite la construcție și modul său practic de utilizare sunt diferite.

În lipsa lemnului sau a putinei, cavitatea rezonatoare a instrumentului a fost făcută din tablă de fier galvanizată. Membrana din piele de animal a fost înlocuită tot cu o foiță de tablă. În locul firelor de păr de cal a fost folosit câlțitul industrial. Pentru manevrarea mai ușoară a instrumentului și îmbunătățirea caracteristicilor sale acustice în locul procedurii de frecare cu mâna s-a preferat o frecare mecanică a câlțitului, frecare făcută cu ajutorul unui butuc din lemn.

Un instrument mecanic de acest fel nu avea nicio șansă de a produce sonoritatea buhaiului tradițional. În primul rând, membrana de tablă nu avea proprietățile elastice (și acustice) pe care le oferea pielea de animal. Sonoritatea obținută în astfel de condiții seamănă oarecum cu cea a buhaiului tradițional, dar este destul de aspră și nefirească. Din păcate, acest instrument hibrid era singura alternativă viabilă pentru păstrarea obiceiului de colindat la o categorie importantă de oameni.

Chiar dacă buhaiul din tablă a fost conceput într-o perioadă relativ recentă, sub aspect constructiv la acest instrument erau respectate anumite reguli de lucru:¹

< De obicei se folosea o tablă de fier, zincată, un produs întâlnit frecvent la majoritatea articolelor de tinichigerie. La confecționarea sa nu erau utilizate dimensiuni fixe. Singurul criteriu luat în considerare pentru alegerea dimensiunilor era legat de manevrarea cât mai comodă a instrumentului de către executant. Corpul său avea forma unui bidonaș cilindric deschis la un capăt. Baza cilindrului (cu rol de membrană) era făcută dintr-o tablă mai subțire față de cea folosită la cilindrul propriu-zis. În general, dimensiunile frecvent întâlnite pentru corpul cilindrului aveau următoarele valori aproximative: lungimea – 30

¹ Papană, Ovidiu: *Studii de organologie, Instrumente tradiționale românești*, Editura Universității de Vest, Timișoara 2006, pag. 85, 86.

centimetrii, diametrul cilindrului – 20 centimetrii iar grosimea tablei – sub un milimetru. Corpul cilindric și baza sa erau îmbinate prin cositorire după modelul găleților de tablă. Tot la bază, construcția era prevăzută cu un colier din tablă mai groasă (în jur de 2 milimetri). Pe el erau fixate rigid (în poziție perpendiculară) două prelungiri de aproximativ – 15 centimetri lungime, confecționate din același material. Pe aceste prelungiri (prin două orificii) era fixată tija manivelei făcută tot din fier. Tija avea un diametru de aproximativ 8 – 10 milimetri. Ea era prevăzută cu șuruburi și șaibe, pentru ca în timpul rotirii, în orificiile celor două prelungiri să nu se producă o deplasare longitudinală a sa. Capătul manivelei (cel acționat cu mâna) era prevăzut cu un lemn în formă de mâner, pentru ca tija să poată fi rotită cât mai comod. Pe tijă era fixat butucul cilindric din lemn (cu un diametru de aproximativ 5 – 6 centimetri), care avea pe mijloc un mic șanțuleț. Butucul era confecționat din lemn tare (salcâm, fag, stejar) și era introdus forțat pe tija manivelei. Șuvița de câlți era fixată la un capăt în mijlocul membranei cu ajutorul unui șurub cu piuliță. Diametrul aproximativ al șuviței era de 4 – 5 milimetri. Celălalt capăt al șuviței era legat de partea terminală a unui resort (în formă de cârlig). Datele resortului sunt următoarele: diametru aproximativ – 8 milimetri, diametrul sârmei până la un milimetru, lungimea resortului – 3 până la 5 centimetri. Capătul rămas liber al resortului era fixat pe colier printr-un orificiu. Resortul era bine întins, în așa fel încât șuvița să stea tensionată în șanțul butucului. În timpul rotirii butucului se producea frecarea șuviței pe butuc. În condițiile în care șuvița de câlți nu era destul de bine întinsă, reglajul optim al întinderii se făcea de la piulița șurubului care era prinsă de membrană în interiorul corpului. Prin strângerea piuliței se scurta lungimea utilă a șurubului care făcea contactul șuviței cu membrana, producând întinderea forțată a resortului. Șanțulețul butucului era impregnat cu sacâz, borș, zeamă de varză sau oțet pentru ca frecarea să fie cât mai ușor de produs.>

La manevrarea buhaiului din tablă, în timpul rotirii butucului, șuvița de câlți (prin frecarea sa continuă de butuc) se manifestă ca o coardă elastică. În plan acustic, ea vibrează

longitudinal. În porțiunea de contact cu butucul ea are un parcurs făcut după modelul dus/întors.

Această vibrație este transmisă (exact ca și la buhaiul tradițional) la membrana din tablă a instrumentului.

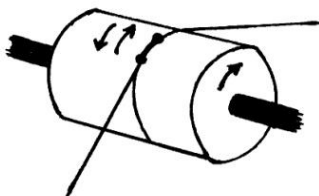

Fig. 2. Parcursul șuviței de câlți în timpul rotirii butucului

În cazul de față, mișcarea de dus/întors a șuviței de câlți (amplificată în mare parte de resortul de la capătul său) produce o vibrație dură, penetrantă a membranei de tablă. Practic, fenomenul de vibrație obținut pe cale manuală la buhaiul tradițional este reprodus într-o variantă mecanică.

Pe plan auditiv, efectul sonor produs de buhaiul din tablă poate fi asemuit doar parțial cu cel obținut la buhaiul tradițional. El are o sonoritate artificială cu un timbru necizelat, metalic (fără viață).

Avantajul pe care îl are această variantă constructivă a buhaiului este legat de manevrarea sa. În practica interpretativă, la buhaiul tradițional erau implicate două persoane: una ținea instrumentul în mod rigid și cealaltă producea frecarea manuală a șuviței de păr. În cazul de față, buhaiul din tablă este acționat de o singură persoană într-o manieră destul de lejeră.

În momentul de față, cele două modele constructive ale buhaiului se întâlnesc răzleț în peisajul cultural al satelor

moldovenești. Obiceiul „plugușorului” este încă prezent în cadrul manifestărilor prilejuite de sărbătorile de iarnă, chiar dacă practicarea sa îmbracă forme de execuție de tip spectacular¹.

SUMMARY

Ovidiu Papană

RARE INSTRUMENTS

The Crank *Buhai*, Made of Tin

[Translator’s Note: *Buhai* is Romanian for bull. This rudimentary instrument imitates the sound made by the bull]

In oral cultural manifestations, traditional music instruments have a very important role. They are a salutary supplement to the aesthetic message conveyed through music. If cultural life experiences certain fissures generated by various social and political events, the use of certain music instruments undergoes changes that trigger their metamorphosis or even disappearance from practice. The crank *buhai* made of tin is the result of a little cultural seism generated by the radical changes undergone by Romania’s sociopolitical life during the last century. It appeared as a feasible alternative within an ancestral custom (“Plugușorul”) [TN “The Little Plough” – a New Year’s carol], a custom that suffered significant alterations (regarding its cultural function and message) over that period of time. From the point of view of construction, this instrument is a technicised variant of the ancestral *buhai*, which could no longer be built in its initial form. Barrels and horsehair were difficult to obtain after the exodus of the rural population to urban areas and were consequently replaced with tin and string.

¹ La elaborarea acestui studiu au fost folosite datele oferite (în anul 2004) de **Nicolescu Adrian Valentin**, 27 ani, originar din Onești, practicant al colindatului cu „plugușorul”. De asemenea, după indicațiile sale a fost construit un **buhai din tablă (cu manivelă)**, la care au fost respectate toate detaliile constructive.